

Viimeinen pako 1944, Urho Pusa muistelee

Kesäkuun alkupäivinä alkoi jatkosodan loppunäytös. Rintaman takaa vähän vajaa 30 kilometrin päästä alkoi kuulua kyläämme jatkuva tykistön tulitus. Suurinta kauhua herätti jonkun silloin vielä meille tuntemattoman suuren tykin jatkuva tulitus melkein läpi vuorokausien. Laukauksien ja kranaattien räjähdykset saivat melkein maan vavahtelevaan. Lehmätkin hätkähtivät joka laukausta ajaessamme niitä laitumelle. Vasta muutama vuosi sitten sain Google Earthin kartoilta Suomenlahden etelärannalta selityksen tykin suuruudesta, kun siellä oli kuva 16 tuumaisesta tykistä, jonka kantama riitti kotimme lähelle Suursuolle asti.

Tämä kanuuna ampui Suomenlahden yli säikytellen meitä, mutta ei ylettänyt kylään asti. Suursuolle jonkun kilometrin päähän kyllä, rannikkoseudusta puhumattakaan.

Muistaakseni kesäkuun 9. päivänä perjantaina tuli käsky Pusan kylän tyhjentämisestä. Niin alkoi toinen vaellus pois synnyinkylästä, kahden hevosen vetämien rattaiden perässä, kohti tuntematonta tulevaisuutta. Isä Juho ajoi ensimmäisiä Lempi-nimisen tamman vetämiä karjalaismallisia nelipyöräisiä ja Ilmari-veljen ajaessa ja Kosti-ruunan vetäessä täyteen lastattuja sontakärriä. Meidän Irja-siskon kanssa ajaessa neljää lehmää ja kahta vasikkaa perässä.

Päivä oli kaunis, aurinkoinen. Silti tuntui kuin elämä loppuisi tähän. Askeleet olivat enemmän kuin raskaat. Masennus lisääntyi vielä saapuessamme Haapalaan Mesterjärven maantielle, joka oli samanlaisia pakoon pyrkiviä perheitä tien täydeltä.

Siinä vaiheessa Lippo-koiramme katsoi epäillen ympärilleen ja lähti juoksemaan takaisin kotiin päin. Se oli ollut aina meidän mukanamme lehmiä viedessä laitumelle ja sieltä haettaessa. Se ilmeisesti katsoi, että nyt mennään väärään suuntaan.

Jo seuraavana päivänä oli ensimmäisiä perääntyviä Suomalaissotilaita tullut kylään. Eräs tuttu siinä mukana ollut kertoi vuosia jälkeenpäin, että Lippo oli ammuttu portaille, ettei sen tarvinnut jäädä vihollisen haltuun.

Navettaan jäänyt sonnyhdistyksen Pommi-niminen sonni oli ammuttu läävän ikkunasta, kun se oli repinyt itsensä parresta irti, eikä kukaan uskaltanut mennä sen nälkäisen ja janoisen eläimen luokse lävään.

Matka jatkui hitaana junnaamisena kohti Uudenkirjon kirkonkylää. Monien tuntien kuluttua tultiin kirkonmäkeen. Yksi lehmistä Henttu-nimeltään, oli lähellä poikimisaikaa. Se väsähti lopullisesti mäkeä noustessaan. Se vaan heittäytyi maantien reunaan makuulle, eikä noussut millään tönimisellä ylös. Ajettiin Irjan kanssa muu karja pois tieltä ja ne rupesivat halulla syömään ruohikkoa. Hevosajoneuvot olivat toisten kärriä rikkoutuessa jotenkin jääneet jälkeen. Siinä kirkon mäellä ne saivat meidät kiinni ja Hentun vihdoin noustua ylös, päästiin taas jatkamaan matkaa.

Kuljettiin siinä valoisan iltayön aikana joitakin kilometrejä ja pysähdyttiin lopulta pienen suometsikön laitaan, jossa oli jo muitakin yöpyjiä. Karja oli ennätysajassa makuulla. Minulla oli hirveä jano ja lähdin pienen suolammikon nähtyäni juomaan siitä. Join mutaman kulauksen ennenkuin katsoin tarkemmin vettä. Lammikko oli täynnään eläinten luurankoja. Lehmän kallo katsoi tyhjin silmin minua hyvin läheltä vedenpintaa. Tarkemmin katsoessani lampi oli täynnään lehmien luurankoja. Silloin sisälläni kuohahti ja vesi viimeisten syömisteni kanssa ryöpsähti lampeen.

Vuosikymmenten päästä luin jostakin talvisodan karjakuljetuksen kurjuudesta. Ilmeisesti niihin lampiin oli haudattu niitä kuolleita eläinparkoja.

Matka jatkui seuraavana aamuna ilman mitään tietoa päämäärästä. Tien täydeltä pakolaisia vaelsi ainoana päämääränään pako sodan jaloista. Vastään marssii Suomen armeijan osastoja loputtomina jonoina mukanaan sotakalustoa. Sää oli suosinut matkaa, mutta se muuttui saapuessamme muistaakseni

kolmen päivän vaelluksen jälkeen lähelle Säiniön asemaa. Ilma kylmeni ja alkoi satamaan.

Päivän vaelluksesta väsyneenä pysähdyttiin metsän reunaan ja miehet saivat hankittua jostakin polttopuita joista tehtiin iso nuotio. Sen lähettyville kertyi paljon lämmittelijöitä, osa ihmisistä suojautui kärryjen tai puiden alle yrittäen nukkua siellä.

Aamulla sade oli lakannut ja matkaa jatkettiin Säiniön asemalle. Siellä oli pakolaisia paljon ja ilmeisesti senvuoksi saatiin tietää, että VR yrittää hommata tavarajunan, jolla päästään jatkamaan matkaa. Muistini ei kerro tuliko juna saman päivän aikana puoleltapäivin vai seuraavana, mutta joka tapauksessa puolen päivän tienoissa päästiin lastaamaan tavaroita, kärryjä ja kaikkea mahdollista avovaunuihin. Karjat ja ihmiset oli tarkoitus lastata katettuihin ns. härkävaunuihin.

Siinä vaiheessa kuitenkin kaikki keskeytyi hälytyssireenien ulvontaan. Hyvin pian kuului myös lentokoneiden jyrinä idästä ja pakokauhu sai vallan. Ihmiset ryntäilivät kuka mihinkin, osa junan alle ja suurin osa lähti juoksemaan kapean pellon yli metsän suojaan kuten minäkin. Koneet jyrisivät kuitenkin niin lähellä, että syöksyimme Oiva-serkun kanssa matalaan pellon ojaan. Jokin vaisto sai minut kääntymään kyljelleni että näin koneiden tulon. Ne lensivät jostakin syystä hyvin matalalla. Kauhu sai otteen, kun tiesin, että jos niiden pommiluukut aukeaa niin se on sitten loppu. Ei auennut yhdenkään koneen. Vilkaisin Oivaan ja näin hänenkin tuijottavan taivaalle. Ohi männiit sanoi hänkin. Varmuuden vuoksi juoksimme kuitenkin metsän suojaan ja lähdimme vasta toisten kanssa asemalle. Viipurista kuului hirvittävä pommien räiske, joten vihollisten kohde olikin siellä.

Iltapäivällä lastaus suoritettiin kiireellä ja ilmeisesti veturimiesten järkeilyn seurauksena juna ajettiin vähän matkaa Viipuriin päin metsän suojaan. Alkoi odotus milloin päästään lähtemään eteen päin. Lupaa ei päivän aikana tullut. Yritettiin nukkua karjan rehuksi varatun pienen heinäkasan päällä. Alkuyöstä tuli kuitenkin uusi hälytys. Meitä muutamia saman kylän poikia juostiin junasta pois päin jonkun matkaa ja löydettiin suuri irtokivi, jonka alla oli aika iso lokero. Osa tunkeutui sinne ja osa jäi sen vierelle suojapuolelle. Vihollislaiuvye ylitti taas Säiniön ja kohta kuului Viipurista hirmuinen ryske, kun sen ratapihaa pommitettiin.

Silloin emme vielä tieneet, että Viipurin ratapihalla ollut ammuskuljetustavarajuna oli syttynyt palamaan ja ammusvaunut alkoivat räjähdellä. Säiniölle saakka kuului aina kova räjähdys ja näkyi leimahdus kun vaunun lasti räjähti. Tulipalo siirtyi seuraavaan vaunuun ja niin ne räjähtelivät tulen leviämisen myötä. Joku suomalainen sotilas oli tehnyt sitten todellisen urotyön. Hän oli vaunun räjähdysen jälkeen olleessa pienessä tauossa irroitanut loput vaunut ja veturi oli vetänyt loput vaunut turvaan.

Aamuyö kului meillä sen kiven suojassa ja aamulla palattiin junan luo, jossa oli kova sanailu pakolaisten ja veturinkuljettajien kanssa, että juna pitää ajaa asemalle, että päästään pois siitä ja jatkamaan matkaa maanteitse. Samaan aikaan alkoi väen keskuudessa kulkea huhu, että vihollinen nousee maihin Uuraassa ja laittaa koko kannaksen mottiin. Talvisodassa olleet miehet hermostuivat eniten ja sanoivat hyppäyttävän hevosensa pois vaunuista, ellei juna ajeta laiturin viereen.

Juna peruutettiin laituriiin veturinkuljettajien uhkailtua kuitenkin, ettei sitä siirretä enää mihinkään, vaikka sitä pommitettaisiin. Alkoi pikainen purkaus. Meidän karja kun saatiin pois junasta, niin isä sanoi, että, lähtekää työ Irja ja Urho ajamaa niitä heti Viipuriin päi. Niin me paimenet tehtiin, jatkettiin taas vaellusta, nyt vähän piiskaten karjaan vauhtia. Tultiin Viipurintien ja suoraan menevän tien risteykseen. Siinä oli kaksi sotapoliisia, jotka sanoivat, ettei Viipurin läpi pääse enää siviilit menemään, vaan menkää tuota pienenpää tietä se menee Viipurin yläpuolelta. Irja ymmärsi sentään kysyä että, pääsöök meitä toiset sieltä kautta ku niil ei oo lehmii. Ei pääse, vaikkei olisi mitään karjaa, ilmoittivat poliisit.

Jonkun kilometrin kuljettuamme tien oikealla laidalla oli piikkilanka-aita. Pienen matkan päässä oli aidassa aukko ja ne meidän vasikat painelivat siitä molemmat metsään. Hädissäni huusin Irjalle, että mie mään hakemaa ne, oota vähä. "Anna niihe männä" huusi Irja, "ei ne jaksa ennää kuitekaa". Niin matkantekomme helpottui.

Seuraava huolestus oli mistä ihmeestä ne isä ja Ilmari löytää meidät. Katsotaa sit ku löydetään joku yöpymispaikka. Jonkun kilometrin päässä oli tien varrella pienellä metsäaukiolla talo, jonka ympärillä oli hevosia ja karjaa. "Tuone myökii jäähää yöks", sanoi siskoni. Onneksi jokaisella lehmällämme oli sellainen nuorariimu kaulassaan ja saimme ne kiinni puihin tienvarrelle.

Talo oli niin täynnä nukkuvia, ettei lattialtakaan löytynyt oikein nukkumapaikkaa. Saatiin kuitenkin oikaistua itseme eikä unta tarvinnut odottaa. Aamulla Irja herätti minut ja sanoi: "Männää katsomaa onk isä ja Ilmari tulleet tänne?" Ilomme oli suuri kun lehmien luona oli hevosemme ja ajurit söivät jotain aamupalaa.

Matkaa jatkettaessa yö ja päivä sekoittuivat. Ajankohdalla ei ollut väliä, silloin jatkettiin matkaa kun jaksettiin ja levättiin kun väsymys kävi ylivoimaiseksi. Varsinkin karjan syöttäminen oli pulma. Tienvarren

olivat tuhannet eläimet kalunneet tyhjiksi ja peltojen kohdat olivat paikalliset isännät aidanneet vahvoilla piikilanka-aidoilla, ettei pakolaiskarja päässyt sinne syömään. Oma syömisemme oli turvattu pääasiassa maidolla, jota lehmillä saatiin kuitenkin, vaikkakin vähenevässä määrässä. Perunoita oli kuormissa, joten maitokeittoa ja perunamuusia syötiin usein höyrytettyinä edellisen kesän mukaan otetuilla puolukoilla.

Hidas kulkumme oli jatkunut ilmeisesti jo yli viikon, kun tultiin, Viipuri ohitettuamme, lähelle Saimaan kanavaa. Olimme noin sadan metrin päässä kanavan kääntösillasta, kun kanavan päällä tuli kaksi vihollisen hävittäjää ampuen kaikkea liikkuvaa. Pakolaisperhe oli ylittämässä siltaa. Hevosta ajoi isäntä, varsa juoksenteli emänsä vierellä. Ilmeisesti emäntä ajoi paria lehmää perässä. Varsa sai kksuihkun selkäänsä ja kaatui siihen paikkaan. Ihme, muille kulkijoille ei osumia tullut. Varsa kiljui hirvittävällä äänellä tuskaansa. Tultuamme sillan päähän, isäntä kaivoi kärrystään kirveen ja lopetti varsaparan kärsimykset. Minulta pääsi siinä katkera itku.

Kulku jatkui. Ilmeisesti nyt karttaa katsoessani meillä ei ollut paljonkaan tietoa mihin päin pitäisi mennä, kuljimme vaan sinne minne näytti enemmän evakkoja kulkevan. Niin tultiin Lappeenrantaan ja kaiketi ohitimme sen jostain reunasta, kun kaupungista ei jäänyt mitään mielikuvaa.

Tulimme kuitenkin lentokentän kohdalle, kun imahälytys sireenit taas soivat. Ajettiin hevoset ja lehmät pois tieltä puitten suojaan. Pian tuli Suomesta päin kaksi vihollisen pommikonetta lentäen erittäin korkealla. Ilmatorjunta tykit avasivat tulen niitä kohti, mutta eivät ylettäneet koneisiin. Meitä Ilmarin kanssa harmitti kovasti. Mielestämme manailimme (miksei ne ammu ylemmäks). Savutupsahduksista näki, että tykkien kranaatit räjähtivät paljon koneiden alapuolella, mikä harmitti meitä kovasti.

Juhannusaattona tultiin Tuohikotti-nimiseen kylään ja siellä oli seurojentalolle järjestetty evakoille majoitus ensimmäinen laatuun yli kahden viikon matkalla.

Juhannuspäivän aamuna jatkettiin matkaa vesisateessa ja ilma oli taas kylmentynyt. Seuraava yöpymispaikka oli Heinolan lähellä Vierumäellä, en taaskaan muista kuinka kauan tulo Lappeenrannasta sinne kesti. Siellä oli lottien järjestämä ruokailupaikka taas seurojentalolla. Siellä oli jopa hevosille heinienjakelu. Sylillinen hevosta kohti.

Siellä jäi lotista mieluinen muisto matkaa jatkettaessa Heinolan suuntaan. Tienvarrella oli lottia, jotka jakoivat Koskenlaskija-juustoja paketin kahdelle lapselle. Olin vähän edellä omaa perhettä tultuani lottien kohdalle he kysyivät: "Onko sinulla veljiä tai siskoja?" "Onha miul kaks", sanoin ja sain paketin. En ollut koskaan syönyt sellaista, mutta kyllä se maistui hyvälle.

Siellä isä oli myös saanut tietää, että muutama kilometri Heinolaan päin oli Myllykylä niminen kylä, jossa oli Nyymanien talossa mahdollisesti meille kortteeri. Sinne saavuttiinkin ennen iltaa. Kortteeri tosin oli kellarikerroksessa ilman keittomahdollisuutta, mutta oli katto päällä. Outoa oli ensimmäisinä öinä hiljaisuus. Taloon oli majoitettu kaksi muutakin perhettä. Sopusopuuden ja evakoitten sekä talossa työssä olevan Sacha-nimisen venäläisen vangin kesken oli hyvä. Isä Juhana jutteli Sachan kanssa usein. En tiennyt hänen edes osaavan venäjää, mutta sopuisasti heillä haastaminen kävi, vaikkakin ymmärtänytään siitä mitään. Myllykylässä tottui taas rauhaan elämään. Talon poikien kanssa käytiin ongella ja uitiin talon vieressä olevassa purossa. Isä ja Ilmarin autoivat talon töissä.

Ihmeeksemme isä sai kirjeen Hangon rintamalta sen talon isännältä, jossa olimme majoitettuna talvisodan jälkeen. Isäntä kertoi, että heillä on kotona Halikossa vain hänen isoäitinsä ja piika sekä venäläinen vanki. Hän toivoi, että meidän perhe menisi kiireesti sinne auttamaan talonpidossa.

Kutsu oli kuin johdatusta jostakin korkeammalta. Isä lähti heti kysymään Vierumäen seisakkeen hoitajalta VR:n vaunua karjan ja tavaroiden kuljetukseen. Avovaunun sanottiin järjestyvän heti seuraavana päivänä. Kun ilma oli heinäkuinen, niin ei siinä umpivaunua kaivattu, vaan kuormat laitettiin kuntoon ja seuraavana aamuna matkattiin Vierumäelle, jossa vaunu jo odotti laiturin vierellä.

Olimme jo tehneet eläimille tien varrelta ja pellon ojista heiniä. Ne olivat nyt hyvään tarpeeseen matkaevääksi. Vettäkin varattiin vaunuun kaikki ämpärit täyteen eläimille. Kuumana heinäkuun iltapäivän alkuna höyryveturi alkoi kiskoa meitä kohti Varsinais-Suomea. Jouduttiin aivan veturin taakse ja siitä koitui paljon harmia. Veturi syyti savutorvestaan myös kipinöitä ja kuivat heinät syttyivät monta kertaa palamaan ja jouduttiin eläinten juomavettä käyttämään niiden sammutukseen. Radan varrella oli myös useissa paikoissa metsäpaloja veturien sytyttäminä, niitä näkyi pääasiassa naisia sammuttamassa.

Puolen yön paikkeilla tultiin Lahden asemalle. Ilmarin kanssa lähdettiin asemalta katsomaan jotain juotavaa pulloihimme. Sitä saatiin vessan hanoista vaikkakin se oli hyvin lämmintä. Kiirehtiessämme takaisin vaunuun, viereiselle raiteelle tuli pitkä härkävaunuista koottu tavarajuna, josta tuli hirveä haju.

Kaikkien vaunujen ovet olivat vähän raollaa joten me kurkistimme mikä niissä haisi. Järkytyksemme sai

meidät sanattomiksi. Kaikki 30 vaunua olivat täynnään kolmeen kerokseen ladottuja raakalautaruumisarkkuja, laudat arkkujen välissä pitivät ne paikoillaan. Siinä tuli varmaan satoja maan puolustajia kotiseutujensa multiin haudattavaksi.

Seuraava pysähdys tuli ennen Kouvola. Veturimiehet kertoivat, että Kouvola pommitetaan parhaillaan, joten sinne ei päästä. Veturiin otettiin aseman vesitornista vettä ja valmistuttiin jatkamaan unenhakua heinäkuorman päällä. Vaikka oli aamuyö, niin asemarakennuksesta tulivat pieni poika ja tyttö, jotka ojensivat meille jokaiselle heidän äitinsä leipomat pikkupullat. Sellaista hyvän tahdon elettä ei osattu odottaa, joten se herkisti mielen ja vilkutimme kovasti, ilmesesti leipojan katsoessa ikkunasta.

Aamulla päästiin jatkamaan matkaa kohti Kouvola. Sen laitamalla jo kuultiin hälytyssireeneiden soivan kauppalassa. Juna pysähtyi siihen metsän reunaan. Veturimiehet huusivat: "Tulkaa pois vaunusta ja hakekaa suoja!" Ilmarin kanssa hypättiin alas, ja menttiin makuulle vaunun alle. Ilmari vanhempana keksi, "Männää tuho pyörii välillä. Jos tulloo lähele ni ne vois suojata." Junaa ja asemaa ei silloin pommitetu, vaan vihollislaivue jatkoi johonkin muualle tekemään tuhojaan.

Matkamme jatkui. Kolme päivää junan kyydissä oltuamme, tulimme Saloon. Siellä seisottiin pitkän aikaa ja veturimiehet päästivät höyryn ns. alas. Sielläkin kuitenkin sireenit soivat. Veturin miehet löivät pököä pesään tarkoituksenaan päästä noin kilometrin päässä Halikon puolella olevaan kallioleikkaukseen junan kanssa suojaan ja päästiinhän sinne hyvin hitaasti. Salo ei kuitenkaan ollut vihollisen kohde. Matkaamme oli tarkoitus jatkaa Paimioon saakka, josta oli lyhin matka Halikon Kumion kylään n.13 km. Siellä oli kuitenkin jotain asutusviranomaisiksi nimittämiään miehiä vastassa, jotka sanoivat, ettei Paimioon päästetä enää yhtään evakkoperhettä. Paimio on täynnä. Ei siinä auttanut isän selitys, että menemme Halikon puolelle. Vaunua ei irroitettu ja matka jatkui Piikköön. Siellä oli järkevämpi asemapäällikkö, hän sanoi että irroitetaan vaunu ja yöllä hän laittaa sen toisen junan perään. Se jättää teidät Paimioon, ei ne siellä yöllä kytää. Niin tapahtui ja aamulla kello 6 olimme määränpäätalomme pihassa Kumiossa, jossa piika oli lähdössä aamulypsylle. Hän taisi luulla mustalaisia tulleen oikein kahdella hevosella.

Elämämme pysähtyi tähän kylään vuosiksi, mutta se on jo eritarina.